

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

V.

ZOLTÁN úgy állt a tulajdon pubertásában, mint a Babakáj-szikla a harsogó Aldunában. Mindig az erők sodra ellen szegezte büszkén-gyáva természete, de ez az utolsó fogadalma a szervezetéből felcsapó élethullámmal állította szembe. Kitartani, kitartani: a rettenetes felfedezés után ide zsugorodott össze életkátéja. S ő, aki szótlanul tűrte a fogfájást és nekiszaladt az Oroszék tüzének, ebben a legősibb elemben is megállt. Akarata, mely a martirok szenvedélyes akarata volt, kitérítette az ösztönt. Egy ostoba könyv, tökéletlen életlátás szította ezt az akaratot s a győzelem egy ferdén indult ifjúság teljes elferdülése lett, mégis győzelem volt, amint minden emberi erőfeszítés okától s céljától függetlenül, erőfeszítés voltában a kiválóság jele.

Eleinte úgy érezte, hogy kivájjja, aláássa őt ez a démoni elem, amelyről nem gondolkozott többé, de gyűlölte, mint fátylazottan csapkodó ellenséget. Állandóan betegeskedett. Az örökös álmatlanság kilúgozta figyelmét. A kitépett álmofa helyén az elszakított gyökérszet üressége ásított, lefelé vetett lombja az életcélhiánynak. Nem tudta, merre vonszolja magát s érdemes-e cipelni ezt a «magát». Napról-napra új szörnyűségeket fedezett föl a testében. Mosakodás közben nem mert a ferdén előre függesztett tükörbe nézni, hisz a bal melle visszamaradt, bizonyára megpuhult csigolyái roskadnak le a bordák súlya alatt s a szeme két gyűrűjét a közelgő téboly pingálta zavart tekintete alá. Már csak a dac éltette. Mintha valahonnét nagy messziről ráüzent volna valaki: Zoltán, ne hozz szégyent reám. Tartotta magát, mint körülvert Roland, akinek kürtje sincs, csak Ronçeválja.

S mily gúny: a régi bűn ép ebben a heroikus korban hozta rá a legtöbb megaláztatást. Az igazgatónak, aki a középkori történelmet tanította náluk, szemet ütött Zoltán megsápadása. Egyike volt a legértelmesebb tanítványainak s úgy hitte, kitalálta, mi zajlik Zoltán hirtelen gyengeség-pirulásai s elakadt feleletei mögött. Beidézte őt az irodába, elővette a legjóindulatúbb és legközvetlenebb modorát s atyai és szeretetteljes célozgatások macskatalpán addig kerülgette a forró kását, míg Zoltán fogait össze nem vacogtatta a bűntudat. Akkor nagy-lelkűen így csapta le a kihallgatást.

— Nem akarom hallani a válaszodat, édes fiam. Mindegy, hogy igazam van-e vagy nincs, én mint apád helyett apád figyelmeztettek s

ha netalán igazam volna, győzd le ezt a titkos szörnyeteget, amely már oly sok derék tehetség gerincét és vérért szopta ki.

Zoltán, aki ép egy fél éve győzte a szörnyeteget, vérvörösen bámulta az igazgatói iroda zöld asztala fölött táncoló porszemeket, amelyek glóriaszzerű szikrázással játszották körül a mokány igazgató intelemre fölemelt, kurta, demokrataszabású mutatóujját. Amikor kiért, neki-támolyodott a falnak, mint dacosságából kifogyott halálraitélt.

Az igazgató pedagógiai érzéke és tapintata nem hallgathatta el ezt a haditényt a klasszika-filológia tanára előtt, aki húsz év előtt épúgy könyvet készült írni a nevelésről, mint ő. Húsz évnyi egymáson kopás után a két könyv annyira összehasonult, hogy szétoszthatták volna egymás közt a fejezeteket, pedig az első esztendőben Gerencsér tanár úr némely irányban még túlzottan spártai elveket vallott. Nem elég a gyermek előmenetelét ellenőrizni, mondta most az igazgató, de rá kell tapintatni a titkos rugókra. Egy óvatosan elhelyezett megjegyzés néha egész váratlanul helyrebillenti a tanuló lelkét. Itt van a Boda Zoltán esete.

S ez az eset a klasszika-filológia tanárán át szétszívárgott a tanári karban s Hubay internátus igazgató jónak látta a szobafőnökök lelkére kötni a kisebb diákok tiszta álmát. Ács Feri, aki Kozák Lala örökébe lépett, különösen bizalmas és alapos instrukciókat kapott. Ez a bizalmasság persze nem tapaszthatta le az ő parlagi élcelő kedvét s Zoltán új hajtógyűrű közepén találta magát. Ez a gyűrű nem volt olyan kéréllhetetlen, mint a sonki, sőt bizonyos cinkos testvériségbe keverte más, kevésbbé finnyás lelkiismeretű társaival, még a tanárok felé is némi méltányoló tisztelet enyhítette, az a fölényes jóakarattal kendőzött irigység, amellyel az életét szétföcsölt felnőtt sandít a pubertás esztelen tékozlására.

De Zoltán undorodott ettől a csipkelődéseken és atyáskodáson át fölkinált cinkosságtól. Irtózáttal háritotta el a megszégyenítő célzásokat, mint hinárosba tévedt úszó a karját és lábát lekötő iszalagot. Mennyire tönkretette magát, hogy most veszik rajt észre, amikor rég eltépte álomvilága utolsó gúzskötését is. Megbélyegzett ő, akin most vérzenek föl a rejtett bűn kikivánczó stigmái. Nem kerülheti el a Jóska koporsóját. De ha a koporsó kiköveteli is őt, ő a bűnt megtagadta. Győzött a betegségen, ha a betegség következményei gyógyíthatatlanok is.

S akaratnak és lélettől elrugaszkodásnak ez a görcse lassan minden mozdulatába kiült. A hirtelen abstinencia puffadt betege átalakult. Valószínűtlenül hideg szenvedélyesség itatta át. Olyan volt, mint ha metsző téli hold visszfényében járt volna. Az embereket megütötte benne valami, amiről nem tudtak maguknak számot adni. Mintha nem egy lépésnyire álltak volna tőle, hanem egy világnyira. Külön atmoszférája alakult, amelyben apró, szúrós kristályokká fagyott a pára. Még a dolgukban legbiztosabbak is feszengtek előtte. Lassan Ács Feri

harapós gunya is behúzta farkát, iparkodott észre sem venni Zoltánt, úgy sündörgött el mellette, mint leintett kutya, aki harapna, de valaki oldalba rúgta s nem mer.

Mi volt ennek az oka? Vajjon nem a Hubay Kató Zoltán-rajongása?

— Ki ez a fiú? — kérdezte Ács Ferit, mikor egy téli délután korcsolyapályáról jövet a templom sarkán Zoltánba ütődtek s Zoltán zavartan emelte el fejét a szemközi kollégium ablakai felé.

— Egy hetedikes — mondta lesajnálón a nyolcadikos Ács.

— Olyan szép fiú — sóhajtotta Kató — a lányok mind szerelmesek belé.

Ezek a lányok ugyancsak egyen voltak: Katóék varrónője, aki az internátus tövéen lakott s mint afféle nyomorék, lovagról álmodott, akinek a lelki nagysága az ő sánta lábát is épnek látja. Ferit azonban megütötte a szó: mind szerelmesek, ezt ő nem mondhatta el. Volt benne valami faragatlan brutalitás, amit a Kató-féle kis pipesek parasztságának neveznek. Ferinek egy ilyen korcsolyadélután hazakisérés is kitüntetés volt s ebbe a holdkórosba minden lány szerelmes. Iparkodott kellő értékére redukálni Zoltán férfiaságát, de Kató imádta a különcöket: minden kiváló ember különc, mondta, s gömbölyű fejét majd szétvetette a Berend Ivánok előtti hódolat. Ács Feri ostobának tartotta Katót, de mégis csak ő volt a legsodálatosabb a mulandó világ elébevetődött teremtményei közt s irigyelnie kellett a «holdkórost», aki csak behúzza rossz bekecsébe a nyakát s gögös hideg szemmel tekint el a kollégium ablakai felé s minden fényes bakfisbőr megvacog: Istenem, milyen szép fiú.

S Zoltán szép is volt. Tagjai úgy rakódtak egymás fölé, mintha egyik a másikra hágva akart volna égbetörni. Vékony csontjaiban tűz folyt, mozdulatai világítottak. A haja fekete csigában esett homlokára s kissé kihegyezett arccsontjára tüzesen halvány bőr feszült. Minden arcizma játszott, csak a szeme volt nyugodt, mint aki megtalálta, amit nézni érdemes. Volt valami ezekben a szemekben, ami Boda-papból a felesége lánykorát echózta fel.

Zoltán azonban nem tudta, hogy szép s ha valaki mondja, nem hiszi el. S ha az apácákhoz bejáró polgáristák oldalba lökték egymást s utána vihogtak, azt hitte, valami hallatlanul mulatságosat találtak rajta, vagy talán ép a bünt érezték meg. S ilyenkor egy hajnalnyi vörösség szaladt a sápadt bőre mögé s még dacosabban vetette föl a homlokát. Mindig talált ilyenkor valami nézni valót, ami tanulságosabb, mint a visszatekintgető lányok után fordulni, vagy megállni s kifuttatni megdőlt szívét.

— Gögös — mondták a polgáristák s a teremtés hasznavehetetlen felébe sorozták, mint akivel nincs mit kezdeni. Hubay Kató azonban szívesen megszökött volna vele, mint nénje a tűzértiszttel. Pedig az igazán póruljárt. Az arcátlan zászlósa azt hazudta, hogy államtitkár a bácsija és nem kell a frontra visszamennie. Pedig akkor is csak négyhetes

szabadságon volt, a szökés után két nappal bevonult s egy hét sem telt belé, arccal borult a Doberdóra. Az újsütet asszonykának haza kellett könyörögnie magát. Hubay, a hajdani katolikus pap, átkozhatta a megszegett cölibátusát.

Zoltán azonban mindenre gondolt, csak arra nem, hogy Katót, vagy bárki halandót megszöktessen. A feje már kevesebbet fájt s éjjel nem kellett fölülnie az ágyban, hogy túlvirassza az álmaiból elősettenkedő bűnös képeket. A test nagy kataklizmája elült, a forrásszájra tett kő eloszlatta a forrást, de a szétoszlott vizek álutat vettek s új nyugtalanságaivá fakadtak a vadvizes ifjúságnak. Az iskolában is helyreütötte valahogy a jó hírnevét. A hatodik osztály elégségesei visszakunorodtak jókká, sőt jelesekké, már nem érezte úgy, hogy a tábla előtt pipafüst kóvályog s a tanári hang nem az Operencián túlról ért ide. Sőt kivilágosodott az esze, pillanatok alatt fogta föl, amin előbb órákat elragódott. De nem tudta az agyát robotoltatni. Csak villogott, szikrázott, lidérc lett ez az agy, mint metános lágmező. Különös, harapós, kötekedő kedv szállta meg. Nem a pajtásaival kötekedett, hanem a világ eszméivel. Úgynevezett világnézetét egyik napról a másikra pukkantotta szét. Ez a világnézet még harmadéve alakult ki, a Behrrel vívott szócsatákban s úgy, ahogy Behr állításai maguk ellen ingerelték. Aztán jött a Hindenburg-álmok nagy inváziója s ez a világnézet ottmaradt, mint átszakadt kínai fal, amelyet mégis jó országhatárnak tudni. Zoltán hordta az automata mondatait, az ember belédobott egy szót: Isten, lélek, boldogság s ő kiadta a három év előtti definíciót, amelyek állottak voltak, mint vidéki állomások automataiban a csokoládé. Most egész hirtelen rájött az állott izre és sorra kidobta a régi töltést. Kérdezett és kérdezett s ezek a kérdések nem egyszer szorították sarokba szegény jó Izsák tisztelendő urat.

Ez az Izsák Endre parányi becsületfolt volt a világ bűnös arcán. Olyan komolyan vette a kereszténységet, hogy az évente beköszöntő gyerekeiben a felesége minden fenyegetőzése ellenére sem merte az Úr áldását redukálni. A hittanári fizetéséből persze nem nagy karéj kenyeret nyomhatott a nyolc fiacskája kezébe, akik ép oly halvány hódképpel csodálkoztak a világba, mint ő s ugyanaz az orrbajuk és repedt tökhangjuk volt, ami az apjuknak.

Hányszor itatta át ezt a hangot fojtott ingerültséggel a Zoltán nekibátorodó kérdező kedve! Izsák tisztelendő úr azt tartotta, hogy a tévelygőket csak türelemmel győzhetjük meg s ép ezért belement, hogy a keresztény dogmatika szívós állásharcok terepévé furdaltasson. S Zoltán visszaélt a bizalommal. Az első óvatos aggályát nem torkolták le s őbelőle ömlött az aggály, mint eloldott zsákból a búza. Ha Izsák tisztelendő úr a természettudósokat kisebbítette, Zoltán fölállt s azt kérdezte, az ördögtől való-e a fizika s ha az Istentől: mért uszítja a Bibliára, ahol a nap megáll s a csillagok útikalauzok. Ha a szocialistákra panaszkodott: mért nem a papok csinálják meg a szocializmust, hisz

nekik kellene. A fiúk Zoltán kérdéseiben a felelés elleni obstrukciót ünnepelték s küldöttségileg ösztökélték öt órák előtt újabb kételyekre. Zoltán kételyeit azonban nem lehetett megrendelni. A tisztelendő úr állításai szikráztatták ki őket, nem volt semmi rendszer mögöttük, csak kötekedő kedve, amely azonban messze állt a hagyományos diák-szemtelenségtől.

Izsák Endre a kérdések ellen nagy, fehér zsebkendőt vett ki a pecsétes ferencjósakája hátsó zsebéből, belefújta a beteg orrát s mikorra az orrtoalettet befejezte, a válasz is megvolt, úgy húzta ki a zsebkendőjéből, mint bűvész a cilinderből. Zoltán azonban új és új rohamra indult; volt valami kétségbeesett a szkepticizmusában, mintha nem is a tényekbe, de a világba akarna harapni velük. A tisztelendő úr szívósan hátrált a csöngetés utolsó sánconvonaláig, onnét adta le a nagy szalvét: mindezekből az a tanulság, hogy az ember értelme hit nélkül viharok szárnyára vetett levél. E kijelentés után egy győzteset s megbocsátót mosolygott és kivonult.

Zoltán tovább magyarázkodott volna a körülötte állóknak, de azok nem akarták ilyesmivel lopni a tízpercüket. Jól van, elhúztad az órát, mondták, a vállára vertek s összehajtott vajaskenyerükbe harapták a jókedvüket. Zoltán azonban nem az órahúzásért magyarázott, hanem mert megszállta a rombolás dühe.

A Jóska elnyomott tempói itt viharzottak föl s egy jámbor hitoktatónak kellett e szellemi Aeolus-barlang torkát strázsálni. Ha legalább valami igazán jót olvashatott volna! De a diákkönyvtárban a régismert remekírók fogadták. Még Shakespearet lapozta a legszívesebben: János király Richardjának a kitöréseit, Jágot s a többi vad szellemet. Eltökélte, hogy ő is Richard lesz. De mikor fog ő olyan velősen s zámatosan vagdalkozni, mint ezek a taplóhumorú hercegiak? Ő, aki minden kötegető szkepticizmusa ellenére is megreszketett, ha Ács Feri roppant bakancsait felkeléskor egy arasszal odébb rugta.

Pedig átszaladt Zoltán kezén ezidőtájt egy könyv, amelynek talán érdemes lett volna a mélyére lapoznia. A hetedik utáni nyár megint összehozta a három gyerekkori barátot a Horváth-kert két diója alá. Behr és Laci nagyot nőttek, az életük korszakokat ugrott s ismereteik fölhúzódtak, mint sürgősen épített falak. Zoltán szégyenkezhetett volna e rendszeres gyarapodás előtt, de most ép Richard-korát élte s támadásokkal leplezte üres lövészárkait. Úgy érezte, hogy a szellemenben nem a tömeg, hanem a mozgékonyosság a fontos s ő könnyebben mozog a maga rúgós öszvérén, mint azok a tevéikkel.

Figyelte a két fiút s kereste bennük a masinát s mint tapétát a falról, pusztító kárörömmel tépte le róluk fölragasztott pózaikat. Vagy nem volt-e komikus Horváth Laci, aki súlyt dobott, százméteresre trenirozott s népdalokat énekelt. Persze ezeknek a népdaloknak is meg volt a történetük, de Zoltán Richardot nem érdekelték a pszichológiai árnyalású történetek.

Laci az elmúlt nyarat a Tátrában töltötte. Tüdőcsúcshurutot fogott rá egy unatkozó orvos, s a Tátrából nem küldik vissza a pénzhezó hamis diagnózisokat. Laci s a mamája két hónapot töltöttek Széplakon. Laci ezalatt még pisztrángot is evett s versciklust írt, amelynek a «Fehér halál árnyékban» címet adta. Ezek az árnyékban írt versek még vérköpést is emlegettek s hogy a vér ne legyen egész légből kapott, Laci megszívta a foghúsát s elhitette magával, hogy friss tüdővér az, a halál rózsaszín pecsétviaszkja.

Annál szívesebben hordta magán ezt a szép pecsétviaszkat, mert Horváth Laci tudott egy költőt, aki a halál rokonának titulálta magát s határozottan nem volt tehetségtelen, noha Laci éveken át annak hitte, lévén a tanár úr a Budapesti Hirlap előfizetője. A tanárné azonban megharagudott a Budapesti Hirlapra s újságot cserélt : ez is egy bosszú pont volt a férje ellen, aki nemcsak, hogy nem mondott le a tisztirangjáról, de el is fogatta magát s már harmadéve bujja Vladivosztokban a mongol, burját és finn nyelvtanokat, míg ő kiütést kap a kukoricalisztól s faluról bugyrozza a babhoz az oldalast. A Hatvany Pesti Naplója aztán új világnézetet sívított a fogoly hős otthonába. Laci egy merész cikket olvasott benne, amely Adyt a végzetesség tragikus hőroszának nevezte s a legférfiabb és mégis legbetegebb magyarnak. Laci olyan szépnek találta ezt a cikket, hogy olvasatlan is fölesküdütt Rákosi ellenfelére. Később egy antológiában néhány valódi Ady-versre bukkant s a Sírni sírni, Halottak élén s Babiloni vizeknél Adyja egyik napról a másikra tragikus bakacsinba vonta a szívét.

Kevéssel e vakáció előtt azonban egy egész váratlan Ady-vers került Laci elé : a Kalota partján s ez a vers ép az ellenkező végletbe billentette világnézetét. Ő maga is fölfedezte a pompás magyarokat, akik oly méltóságosan vonultak át a Kalota folyón s a barna, sárga piros színek és nagyságos arcok csodálatos voltát. S ettől kezdve nem volt hajlandó a Fodor-féle zeneiskolába járni, ahol napi két óra Bach- és Cramer penitenciát rótták botfülére, hanem nekiesett a magyar népdalnak, megtanult kétszer százegy népdalt s a legközelebbi falusi lakodalmon, mint nótatudós kápráztatta el rokonait. Mindenki kifogyott a nótacíméből s Laci még gondolkozás nélkül sorjázta őket számszerint, ahogy a Huber füzetében következtek. Persze, csak bemondta, rázendíteni csak az egész símákra mert, mint amilyen az «Azt mondják, nem adnak». A cifrákat holtbiztosan mellékanyarította.

S hogy minél alaposabb fürdőt vegyen a magyar néplélekből, fölfedezte a rokonait. Nagyapját, aki a korcsma s a hazai fejmosás közt futkozó kugligolyó volt, bormámorában Táltos-jóslatokat beszélő, eredeti agg magyarrá ütötte. Nagyanyja a bibliás parasztasszony lett, aki a szeretet figyelmével tartja össze családját s Horváth Sándor paraszt-Széchenyi, aki az első cséplőgéppel új gazdasági kort nyitott a géptelen faluban, míg az ifjú és lógós Horváth Sándor a falu városmérgezte gyermekévé avanszált, aki a rothadás Babilonjában pocsékolja el duhaj

ifjúságát. Esténként pedig órákhosszat elnótázott a nagyszülők kis, kertrenéző szobájában Horváth Ilonkával, aki nagy, kicsattanó lány lett, vad, mint a csikai, akiknek még ebben a melaszczukros korban is kockacukrot hord édesgetőül.

Ez a Horváth Ilonka három éven át tanult Laciéknál s ott tanult volna még három évig, ha a polgári leányiskola s a tanárné türelme el nem fogy. Amíg náluk lakott, Laci mindennek elszidta a vadóc lányt, akinek a keze ujjakra szakadt láng volt, égette, amibe belekapott. Most azonban új szemsugárral nézte a természetnek ezt a remekét, aki hozzá annyi nótát tudott. S Ilonka nem húzódott a nótázástól, mint minden fiúnak szabott, vad lánygyerek, ő is az ilyen babusgatni való Lacikákat szerette. Amióta a pólyából kifejtették, mint minden élt, élő s élendő gyermekek legtökéletesebbike világított előtte ez a Laci s most ébredő nőisége diadalát ujjongta ezekben az együtt átdanolt estékben.

Behr persze a tájékozott emberek megbocsátó fölényével fogadta Horváth Laci népies orientációját s az esti nótázások felé is kibocsátotta humora alázatos torpedóit.

— Ilyen tehetséges embernek ez is megbocsátható — mondta s ajka szögletére odagörbedt az európai kultúra, amely csodálatos át-lényegülés folytán Behrben testesült meg. Ezeknek a népieskedő, szittyáskodó, nemzetieskedő törekvéseknek befellegzett, csak arra jók, hogy az emberi kultúra nagy egységét szétfürészeljék. Ma, amikor az egész világ egy évezredekre szóló szédületes dilemma előtt áll (s itt behúnyta apróvágású szemét, hogy a dilemma szédületes voltát jelezze), mi értelme van a népies köldöknézésnek és a raritásos bogarászásának. S úgy nézett Lacira, mint akinek csak két mondatába került, hogy a másikat kivetkőztesse igazságai csigaházából.

Ó, Behr nagyszerűen érvelt s szavaiban csodálatosan ötvényződtek az egyetem és a zsurnalizmus zsargónjai. Az objektív szárazság s szóvirágtermő különckedés úgy folytak egymás mellett ebben a kis emberkében, mint a Tigris és Eufrát Mezopotámiában. S Behr Alfréd szabad férfi volt, aki arra a betűre teszi az ékezetet, amelyikre akarja s ha tetszik az egyetem lesz fontosabb s ha akarja, a Világegyetem, mint a Tett című folyóirat grammatikakalózainak. S talán az egész világtörténeti dilemma is ideszűkült össze : merre lépjen Alfréd, a Galilei-kör vágy a piarista-tanárok jelölte út felé. Oly zavaros a világ : Oroszország csak tavasszal kergette el a cárt s a mensevikiek és bolsevikiek összerugaszkodása mögött a világforradalom kalapácsos embere derengett úgy, ahogy a Népszava-plakáton látható. Viszont ki tudja, nem buzog-e föl egy új középkor a háború megfacsarta lelkekből. Új hitigény rohanja meg a templomokat s az emberek kikényszerítik papjaikból az Igét.

Ami Alfrédot illeti, ő szívesebben szegődött volna az egyház oldalára. Nem mintha misztikus sugallatok háborgatnák, de arisztokratikus hajlamainak ez felelt meg. Akárhogy titkolta is, őt meghatották

azok a ruhák, amelyeket hordott s amelyek a háború ellenére is finom gyapjúból voltak. Ezek a ruhák oly előnyösen különböztek gyermekkori öltözeteitől s a Lotti pongyolájából maradt piros bluztól. Alfréd önkéntelenül is megigazította a nyakkendője csokrát s leporolta finoman csikózott ruhája hajtókáját. Ezt a mozdulatot a grófi villa halljában szokta meg, mert Alfréd házitanító is volt, drága, de megbízható, akinél különbet az osztályfőnök nem ajánlhatott. S ez a hajtókaleporló mozdulat lassan lelki gesztusává vált az ifjú Behrnek, aki örömetst lett volna már Bors vagy Balla, csak nem Behr. Miért is nem maradhat ő örökre a szellemi élet dessertjei mellett. A katolicizmusból a roppant pilléreket fölcirádázó köcsipkeverést vállalta volna. Gyönyörű lehet raffinált gondolatkapcsolásokkal, mesterkéltsz emmekonstruksiókkal rakni díszts, egy hatalom szilárd falaira.

De szilárd-e ez a hatalom? S mi az a szorongás, amely minden fölénnyessége ellenére is elszorítja, ha ebbe a roppant dómba lép? Akárhogy utálta a Galilei-kör piszkos doktrinerjeit, köztük mégis csak otthonosabban mozgott. Megvetette őket, mert egyszerű volt az agyvelejük, mint egy ellökött lokomotív : begyújtották magukba a Marxgőzt és senki sem szaggathatta fel korlátoltságuk sineit. Ezek az emberek négyszögösítették a körvilágot, Alfréd azonban még bonyolultabb idomná szeretete volna komplikálni, legalább is ellipszissé, a hatalom és szépség kettős fókuszával. S mégis ezek közt nem kellett szorongania s ha korlátoltak, nem virrad-e föl az ő korlátoltságuknak is, mint egykor a Robespierrenek?

Alfréd habozott.

— A világ vagy szocialista lesz, vagy katolikus — mondta oly komolyan, mintha pillanatnyi eltökéléstől függne, hogy melyik legyen. De ezt a kijelentést úgy tudta egyensúlyozni, hogy úgy a szocialisták, mint a katolikusok rögtön átlátták, hogy az alternatíva másik fele csak az ő erkölcsi felbuzdításukra való. És dícsérték a feltűnően korárett fiatalember verseit, amelyek tizenhat szótagú trochaeus sorokban magasztalták a Szeretetet és a Békét, finom érintő pontjait a két ellentett-hatalomnak. Ó, ezek a versek époly komoly figyelmet ébresztettek a piarista-gimnázium önképzőkörében, mint a Galilei-körben. S az öreg Behr, e csodagyermek társszerzője akkorát tekintélyesedett, hogy amikor szegény Ungárnét a front mögötti kiütéses tifusz előzvegyítette, Behrt vette maga mellé cég- és élettársul. Az öreg Behr meg is érdemelte ezt az előrerukkolást, hisz keményen harcolt ő az életért, Lottit súlyos vérmérsékbeli tehertételek ellenére is férjhez adta s Károlyt is uradalmi gépésszé nyomta, pedig ahhoz igazán sok türelem kellett. Alfréd azonban merényletet forralt Behr apa nyugodt öregsége ellen s vakmerő tranzakciókról álmodozott...

Zoltán ott ült a két fiú vitái közt s most először bontakoztak ki benne a világ igaz erői s hatalmai. Az összefüggéseket nem mindig értette, de kérdései bosszantóan össze tudták gubancolni a két fiú

kicsomózott fonalait. Alfréd és Laci akaratlanul is összefogtak ellene s a méltányosság máza alatt közösen vetették meg ezt a rakoncátlan csodabogarat.

— Ebben a Zoltánban van valami az őselemek rendezetlenségéből — mondta Alfréd. — Ha kulturáltabb országban születik, egy Rimbaud válhatik belőle.

— Igen — mondta Laci — mindig az az Ady-vers jut róla az eszembe: «Ha láttok a magyar mezőn, Véres tajtékos, pányvás ménét, Vágjátok el a kötelét. Mert lélek az, bús magyar lélek». Tele van ez az ország elvetélt zsenikkel!

S úgy hurcolták magukkal Zoltánt, mint torzót, akiben a maguk tökéletességét csodálhatták.

Egy alkalommal a két fiú a modern líráról vitatkozott. Behr csak a franciákat olvasta s valóban volt is egy francianyelvű antológiája s a *Fleurs du Mal*ból is sikerült kiszótározni öt-hat verset, bár szépirodalmi ismeretei nagyobb felét Kosztolányi *Modern költők* című műfordítás-gyűjteményéből szerezte, ahol életrajzi adatok és esztétikai méltatás harangozták be a világ minden irodalmából összeszarkázott verseket.

— A magyarok közül csak Babitsot bírom ki — mondta kényesen Behr Alfréd — milyen szép sor az: A nargiléht és ottománt kesergem; s alább: Lelkem körül a munka mocska van. Nemes tétlenség, nemesíts meg engem.

Laci azonban Ady-párti volt:

— Ady lezuhant angyal, a magyar faj tragikus hőroza.

— Ady zseni — mosolygott Alfréd — s én az intelligens embereket szeretem — s boldogan csemcsegte Laci fölháborodását, hisz a saját fölényes álláspontját látta a túlfelin. — Ady még Zoltánból is lehetne — folytatta, — ha megtanulna verselni — s úgy nézett Zoltánra, mintha egy exotikus ordót akasztott volna a mellére: a Sárga krokodil, vagy a Vörös elefánt-rendet.

— Intelligens ember azonban csak Behr Alfréd lehet — gondolta befelé s örült a szerénységének, hogy mondatát befejezetlenül hagyta.

Zoltánnak azonban a Laci ajánlása elvette a kedvét Adytól, akit pedig Gerencsér tanár úr felháborodásán át már majdnem megszeretett. Tragikus? Zoltánt nem érdekelték a tragikus költők. Az életnek egy célja van, hogy győzzön. Ezt az érzését még a Zölddisznó legenda felejtette benne, akkor is a rakásra ugrani s meglengetni a zászlót, erre ment a játék. S minél többször esett el, annál szenvedélyesebben szeretett volna állni. Egy végleg lezuhant angyal nem angyal s mi vigasztaló van abban, hogy Magyarország tragikus ország. Úgy érezte, hogy aki tragikus, arról előbb-utóbb valami szégyenletes sül ki. Nem volt-e tragikus az ő apja is? S nem volt bolondság három éven át az ő becsületének lenni katonájául? Győzni kell. A Hindenburg-Damjanich álmok elúsztak, mint lápsziget s minél távolabb kerültek tőle, annál jobban pirult miattuk. (Hogy kigúnyolta volna értük Behr, aki a világpolitika

erőit úgy forgatja, mint körhintás a hintóit s előre-hátra ugráló lovacskáit!)

De hiába szakadtak ki Zoltánból az értelmetlenné vált korok: az alapösztön minden elszakadt kor után csak erősödött, ahogy az elszakadt levél helyén a fa még biztosabban terem ugyanolyan erezetű levelet.

Abban a nagy rajongásban, amellyel a martir Magyarországot akarta fölemelni, a nagyobb rész, nem Magyarországnak, hanem a rajongás örömeinek szólt. Most, hogy lemondott a hadvezérségről, Magyarországot sem szerette úgy, mint előbb. De a győzelem, az fontos maradt. Még nem tudta hol s hogyan, de érezte, hogy van porond, amelyen ő is győzhet. Mit kezdjen ő egy tragikus költővel? Amit Laci Adyban s a magyarságban hangsúlyozott, ellenszenves volt neki. Ez az Ady a magyarság hamis értelmét fedezte fel. S mikor Laci kölcsön adta neki az egyetlen Ady-kötetét (az utolsót, mert Laciban is volt snobság), napokig nem nyitotta ki. Ki látott engem? ez volt a könyv címe s Zoltánnak először a dedikációk tűntek föl s mindjárt az első lapon, hogy talán Ignotus látta őt. Zoltánt bosszantotta ez a kérkedő kérdés, amely csak azért került a könyv lapjára, hogy már az első lapon valakit dekoráljon. S utána a többi dedikáció, valami nyomorúságos, inségeset talált bennük s Zoltánt úgy elkapta az ellenszenv, hogy csak bosszúból olvasott bele az alattuk álló versekbe s belekötésre jó helyeket böngészgetett. A könyv odarepült a kosara sarkába s ott maradt az egész nyáron át, mint aranytömb, amely fölött balgán és boldogtalanul alszik a meddő aranyásó.

S ott maradhatott, mert Laci nem kereste. Horváth Laci állhatatlan szívének már nem volt mindennapi kenyér Ady. Behr odakölcsönözte neki a Nyugat egyik próbakötetét s abban mindjárt az első oldalon csodálatos Berzsenyi-tanulmányt talált. Berzsenyi a nagyszerű férfi, beleszorítva a Kemenesalják tömlőcébe, gránitszavakba kalapálja kitombolhatatlan férfiszexvedélyét. A tanulmányt egy második Berzsenyi írta, mert az idézetek oly igénytelenül lapultak meg az idéző mondatok férfias dübörgéseiben, mint régi várfaldarab a modern várkastélyban.

— Egy gigász szavai ezek — lelkesedett Laci s kerek arca, mely tizenhétévesen is angyalarc maradt, szinte nőies elragadtatással gyúlt ki ennyi férfierő felé.

Alfréd azonban bombasztok gyűjteményének nevezte a cikket, ő különben Berzsenyit sem szerette, akkor inkább Kölcseyt, aki igazi európai magyar. De Laci az új szerelmes mohóságával kutatott az ismeretlen szerző könyvei után, de hiába: itt még Behr tájékozottsága is befagyott. Szabó Dezsőnek tudomása szerint nem jelent meg könyve.

Míg a három fiúban így nyúlt és levelesedett a jövő Magyarország három ága: az öreg kert is sűrű lombba és gazdag gyümölcsbe legénykedte visszatért nedveit. A két dió, melyeket még a tanár úr ültetett sonki kisdíák korában, elfagyott ugyan s száraz gallyai Laci révén

még az önképzőkör aranykönyvébe is belekerültek (valóban hálás párhuzam volt: a Szibériában fagyoskodó tanár s az itthon elfagyott diófa), de a savanyú almák, barackok és téli körték tönkre szipolyozták a félholdnyi földet, amely már száz éve volt kert s mintha az egres-bokrok is fölébe kerültek volna a leveleiket évek óta gyötrő vakotának.

A régi családi kör, amely annak idején Lacit a mogyoróbokor mögé fagyasztotta, szétszóródott. A tanár úr Szibériában bogozgatta a világ turáni eredetét s a tanárné is megneheztelt a két Horváth Sándorra, a fiatalra, aki mint segédszolgálatos, vesebajjal lógott s az öregre, akit egy harminc év előtti lórúgás pöckölt ki a katonasorból. Bizony senki sem hányhatta föl az ő negyvennyolc évének, ha ezt a lórúgást emelte pajzsul maga elé, de a tanárné félözvegysége egy lézengőnek sem tudott megbocsátani, annál kevésbbé, mert a lisztet is maximális áron adta neki, pedig az öccse nyomorgó családjának ingyen is küldhette volna. A nagyobbik Horváth-lány is rektorné lett azóta s így a fiúk egész bátran odatelepedhettek az elárvult asztal mellé. Most már ők voltak a felnőttek, a szalmakazal tövéből a kertbe vándoroltak, csak Zoltán húzódott az apja gyalázatát hirdető mogyoróbokortól.

Ott ültek a gyönyörű nyár verőfényes partján, az utcából portornyokat kavart a fölpetrencézett takarodó szekér s a szomszéd katolikus iskola odvas harangtornyából feketén ásított az ágyúvá sorozott harang helye. Fönn Lucknál, Kerenszkij forradalmi serege ütött rést a frontba s ijedt legendák keringtek vadászó főhercegekről s százezres veszteségről.

Ők pedig lassan új magvává tekintélyesedtek a régi családnak. Horváth Sándort kihozta a megszokás, odaállt a fiatalok mögé s hallgatta, amit nem értett s hogy ő is mondjon valamit, nagy ravasz-kás kérdéseket bökött ki:

— Ez mind jó, de azt mondjátok meg, ennek mikor lesz vége? Az volna okos ember, aki ezt megmondaná.

S úgy nézett a fiúkra, mint huszárkáplár korában, amikor azt kérdezte a bugris rekrutától: «No, öcsém, földobják, fehér, leesik sárga, mi az?»

Horváth Ilonka is fölköttötte a fehérkötényét s egy tálcán nyers sonkát, kolbászt és paprikát hozott s addig tessékelte a fiúkat, míg maga is ottragadt, a diófa törzsének támaszkodott s várta, mikor lehet nevetni s ha lehetett, meghullámoztta gazdag melleit.

Az öreg Horváth néni, akinek az volt a napi tornája, hogy a kertbe tévedt tyúkokat hajkurászta, visszamenet nem nyughatott az anyai szívtől, Szibéria felől faggatta a fiatalokat. Igaz-e, hogy ott már öreg este van s nem fagy le a fülük abban a nagy hidegben? Horváth néninek bizonyára Sándor volt a fontosabbik fia. Ez vitte tovább a földet, ebben volt ő élőfa gyökere, de Jóska, aki előbb tanár lett s aztán hadifogoly, olyan volt, mint egy csillagösvényen távozott királyfi. Lelki tisztálkodás rágondolni s ha róla beszélt, a másvilágra készült.

A fiatalok pedig mindenre megfeleltek, még a sörszagra előszívárgott Horváth nagypapa bolondériáira is, aki közébük hozta ki a reggeli pálinka gőzét s negyvennyolcas hőssé feszítette magát, noha csak a kocsisaráglyában tette meg mint suhanc az utat Budavárig. Olyan jól esett ezeknek az öregeknek az ifjúság. Nagy árnyék esett a világra, de van e akkora árnyék, amelyik megállíthatná a gyümölcsben készülő cukrot s az ifjúságból áradó élethitet.

Igy ültek egy július délelőtt is az elárverezett báróéktól vett kertiasztal körül, még ifjabb Horváth Sándor is leruccant négyheti lógós szabadságra s kivételesen nem Kracsun Róza körül settenkedett, hanem itt vitakozott az apja söre mellett s a hangjával torkolgatta a három napkeleti bölcset, ahogy ő hívta a diákokat. Sándor militarista volt s rendületlenül hitt a német győzelemben. Őt az amerikai hadüzenet sem félemlítette meg. Amíg azok áttutajoznak az Óceánon! Alfréd nyájasan iparkodott egyetérteni vele. Sándor közel kétméteres ember s már lúgot is ittak érte s Behr az erőnek még a tájékozatlanságot is elnézte. Laci azonban gyűlölte a németeket, szidta a militarizmust s Wilson pontjairól ábrándozott. Zoltán viszont Ilonkát nézte, aki a bátyja széke mögött állt s nagyokat kacagott a két összekakaskodó unokatestvéren.

— Juj, de butaság — mondta s meztelen karjai is kacagtak; fényes és erős volt s még sem paraszti, finom arcvonásai mögött úgy csillogott a jó vér, mint érő szőlőháj mögött a must édes leve.

Ahogy így diskurálnak, egyszer csak csapódik a kis kerti ajtó s a Horváthné terebélyes dereka mögött kondri fejek bukkannak élő s hangoskodó lánybeszéd erölteti az elfogulatlan kedvességet.

— Ezeket meg mi szél hozta ide? — morogta ifjú Sándor, akinek a reflexantiszemitizmusát a Behr jelenléte sem fékezhetette vissza.

S csakugyan, Behr is kényelmetlennek találta a karosszékét, a kerítéshez húzódott, határozottan bosszantotta a három zsidó lány. Ha keresztények közt volt, nem szeretett fajtájabeliekkal találkozni. Különös, önmagának ellenmondó érzés gyötörte ilyenkor: látta az ő faja minden gyöngeségét, a beszédükben, mozdulataikban megvillanó fedezetlen oldalukat, ahová a gúny játszva üt be s szégyelte magát értük. De ugyanakkor a vérébe ivódott bizonyosság is fölágaskodott. Ezek az emberek mégis csak a teremtés legkülönb fajta emberei s fölháborította a butaság, amely gúnyolni meri őket. A fölháborodás azonban olyan érzés volt, amely Behr egész önfegyelmező és gátló berendezését fölmozdította: a dühös kitörés kínos mosollyá torzult s széthúzott szájában vicsorogtak a fogak.

A három lány közül csak kettő volt idevalósi. Az egyik a Schwartz szabó lánya, Vilma, nagy, kidülledt, halszemű lány, a keze férfias, a hangja férfias, a roszszájú parasztok azt susogták, hogy holdtöltekor férfi s holdpálykor lány, ami nem igaz, de bizonyos, hogy rút volt s szenvedélyes szíve úgy ugrált a rútság ketrecében, mint éheztetett

farkas s hol ezen, hol azon a bizarságon át próbált kifurakodni. Férfimódra rázott kezét s kikoszarozta azt az egyszem szabólegényt, aki harminc év alatt bele mert szeretni.

— Legényember maradok — mondta, talán mert nagyon is szerette a tíz évvel fiatalabb, vörös fiút, akit a hegedűje bolondított el.

Mert hegedülni egész csodálatosan tudott Vilma. Sosem tanulta, csak kitalálta a hegedűszót s ez lett az életének az imádkozóbb fele. Nappal az apja mellett segédkedett s úgy szabta a férfikabátot, mint más lány a metélt tésztát, de este kiült az udvarukra s Horváthéig is elhangzott a hegedülése. Nem válogatott: mindegy volt neki, magyar nóta, vagy Lehár-operett, ő a «Túl az óperencián»-ból is buja érzésvetációt zsendített elő, valóságos hangbozót volt a játéka. A falusiak, akik a kerítés alá gyűltek, nem tudták, hogy ez úgy muzsikál-e, ahogy az Akadémián tanulják, de nem volt, aki az ő «Lekaszálták már a rétet» mögül felviharzó élettébolyának utána ne hajolt volna.

A másik lány a zsidó tanító Évikéje volt. Nyugodt, de meleg anyagba öntött szépség, aki úgy tudott egy kerti székre ülni, mintha a trópusi tavaszok bálványául ült volna oda. Zoltán-korabeli lehetett, ott állt a lánykor egyenlítőjén, az ajka még egy milliméterrel sem duzzadta túl magát, sehol egy buja hangsúly, hivatlan ékezet. A nyugodt, hűvös szemek még hibátlan szűzivé fogták össze ezt az arcot, amely mögül azonban a követelő asszonyiség emelte már piros napkorongját. Hallgatag volt, mint aki mindent tud, noha valójában semmit sem tudott. A szépsége volt az agyveleje s a szépség jó agyvelő, úgy elkörmányozta minden szavát és porcikáját, ahogy idegek és gondolatok embert össze nem harmonizálhatnak. Volt valami elemi ebben a lányban, épügy értelemelőtti, a teremtés ötődnapjáról való, mint Horváth Ilonka kamaszmozgalmassága. De míg a parasztlány, ha pihent is, tengert játszott az izmaival, Évi mozgásközben is szunnyadt, mint hajnali erdő.

A harmadik lányon mindjárt meglátszott, hogy pesti. Csicsergett, csapkodott, mint a fecske, az Alfréd fölényes orrhangja is elakadt előtte. Ő, Alfréd nagyon jól ismerte a kis Róna Terit, hisz hat esztendőn át lakott náluk s csak tavasszal kellett tőlük elköltöznie. Az Alfrédban összefolyt európai kultúrát úgy felszipantotta ez a kis erotikamágnes, mintha ártatlan vasporszemecske lett volna. S mint bokorból a kígyó, a piaristák neveltjéből váratlan szerelmi álnokság settenkedett elő. Aljas novellákat írt, amelyeket a tizenötéves házikisasszonynak is felolvasott. A két gyerek órák hosszat elizzott e novellák fölött, gyávaságuk a pornográfiában forrt össze. Alfréd sosem volt oly termékeny, mint ezekben a boldog hetekben. S bizonyos, hogy ezeket a novellákat Rónáné sem tartotta rosszaknak s a saját használatára szívesen rendelt volna belőlük még többet, de igazi szülőfoglaltsággal Terit angyalnak tudta, noha ő maga is a színi pályára készítgette. A nagy leleplezés után Alfrédnek költözködni kellett. A jó híre megmaradt, nem lehet ilyenért

elítelni egy fiúgyereket, de Teri s az Alfréd talentuma közé mégsem árt egy kis szigetelő réteg.

S Teri most Alfrédnak-valóbb volt, mint valaha. Mint izgató fűszer, úgy terjedt szét a levegőben. Mint egy Behr számára termett valériánagyökér. Izgága gesztusai egymást szaggatták. A székbe vetette magát s keresztbe rakta a lábait. A másik pillanatban már felugrott, mintha kigyúlt volna a szék. Öt szótagot egybe harapott s a hatodikat úgy nyujtotta ki, mint hirtelen kicsapott zászlót. Még magyarul is franciául beszél, gondolta Behr megilletődve.

— Persze, a hadiárványokról, hadiözvegyekről s hadiágrólszakadtakról van szó — hadarta Teri. — Lehet ma másról szó? — s egy gallyat tört le a száraz diófáról. — Ez a gyönyörű fa kiszáradt? Milyen kár. Mondom én Vilmának: Te, Vilma, ez a Hódos unalmas, mint a koporsó. Bocsánat, Horváth úr, ha megsértem faluját, de a tények ellen az udvariasság sem segít. Rendezzünk valami csiricsárét. Műkedveljünk. A Vilma persze jó pofa: ő mindenben benne van s már meg is simogattuk az Évi papáját. Az öreg Hermann, az egy lelkes ember, ő vállal mindent, ő nem ront el semmit, csak toborozzuk össze a szereplőket. Ez málna? Na, ne vicceljenek? Hogy kerül Hódosra málna. Én azt hittem, az egy havasi növény. Nohát, mi toborzunk, már össze is toboroztuk, még a legöregebb Horváth néni is játszani fog — fejezte be s körülnézett a kertben, mint aki küldetését elintézte. — Hogy maguk milyen nagy-szerűen laknak! — fordult ifjabb Horváthnéhoz, aki széles csipejére rakta a kezeit s úgy csurgott az arcáról e beszélhetnék fölötti édes el-ámulás, mint Toldi szájszegéről a kritikusok kifogásolta nyálcsepp.

Horváth Ilonka féloldalt biccentette a fejét, mintha az egyik fülét elhúzta volna a szóár s nagyokat kacagott a pusztá tényen, hogy a világteremtés adottságaiból egy Róna Teri is kipermutálódhatott.

— Az mi ott? Svédturnabuzogány? — kérdezte Teri.

— Nem, hagyma — kacagott Ilonka s még ezt a «nem, hagymát» is szótagokban bukta ki, mert Ilonánknak a beszéde is szaggatott volt, mint a mozgása s küzdenie kellett a tulajdon nyálával s a következő mondattal, amely belelátatlankodott az előzőbe.

Apa Horváth Sándornak alattomosat villant a szeme, mint aki tudja, mitől beszédes az asszony nép. De a fiát hirtelen férfielleségeskedés szállta meg, szeretett volna belekötni ebbe a kis zsidó fruskába, akár nyakontörülni, úgy nézte, mint komondor az orra körül ellenségeskedő legyet. Nagy, letorkoló számságot böffent föl:

— Amikor milliószám hull az ember, maguk komédiázni akarnak?

— Maga hányszor hullott már el — vágott vissza Teri s hogy a család arcára kisötétlő «dógós»-vádát eltompítsa, békítőleg fűzte hozzá: — Okos ember nem esik el, különben is a jókedv a frontmögöttiek municiója.

Ez jó mondás volt s Laci is előállhatott a szempontjaival. Az emberek jókedve tiltakozás a háború ellen s ez ma a legfőbb emberi kötelesség.

Ő csak azt tartja fontosnak, hogy olyan darabot adjanak elő, amelyet a népből kinőtt ember írt s nem a nép egészséges ízlését fertőző kabarémalacságokat. S Móricz Zsigmond Sári bíróját ajánlotta.

— De mit csináljon, akinek nem Móricz-szabású az orra, — bátorodott neki Behr. — Én nem tudom Terit menyecskének elképzelni.

— Én sem magát szűrben — vágott vissza Teri, de a szemük most se villant össze.

Abban állapotok meg, hogy több apró darabból állítják össze a műsort, úgy a legváltozatosabb s mindenki megcsillanthatja a jó-tulajdonságait. Ebbe Laci is belenyugodott: ki tudja, talán az ő egy-felvonásosát is előadják.

Egy hét alatt vagy harminc emberre duzzadt a műkedvelő sereg. Köztük volt a molnárék finyás Zsófikája is, akinek a hangja úgy tipegett a szavain, mintha minél kisebb felülettel akarta volna érinteni őket. Gulyás Pisti is behimhámolt. Ő most Boda Feriért helyettes jegyzősködött s aratta a legénytelen falut. Lompos, jegesmedvejárású ember vált belőle, csak hümmögött, morfondírozott, de a nők közt nagy híre volt, csak el kellett húznia a száját s már visítottak a gyönyörűségtől. Egy váratlan paraszttehetség is akadt, a kövér Kertész Kata, akit csupa heccből vettek fel, mert olyan volt, mint a túlkelesztett bukta, gondolták, majd kacagnak rajta a népek. S ehun: ebből a Katából olyan vékony énekszó sivít elő, hogy az ember akaratlanul is nyújtja a gégéjét, ha hallja s úgy pörög, mint vizen a labda; csupa könnyűség, humor és népi íz ez a lány. Horváth Laci nem győz lelkesedni érte. Csak a papkisasszonyok mondtak le. Még se léphetnek fel a zsidó tanító rendezésében. Ha legalább a rektor vállalkoznék rá, de azt is a szőlőhegy felé fanyalítja a sorsa, amióta megnősült. Hiába, a házasságot is csak a zsidó bírja szívvel.

S csakugyan, a derék Hermann, mintha visszafütyentette volna a fiatalságát. Űzők volt, amelyre újra ráleheltek. Nem sietett-e a falu színe-java estente a zsidó iskolába? A terem zsongott, mint rajröpítés előtt a kaptár. Gulyás Pisti-féle parlagi gavallérok zsebkendőlopással tölték a szellemességüket s Teri gyöngytyúkhangja hol itt, hol ott csatogott. A bevett parasztlányok szemesarka folyton rajta, a maguk hite és tudomása szerint ők is moderálták magukat, hogy ki ne üssenek az úri társaságból. Volt itt vagy húsz keresztény s az mind elismerte a zsidó iskola hegemoniáját. Hermann nagy kultúrpolitikus volt, Alfrédet is ő lendítette el üstökös pályáján s ime most minden terror nélkül az ő iskolája ölelésébe tereli az egész intelligenciát. Olyan ez az iskola, mint egy kultúrház. Aki a cseppben is az óceánt látja, megértheti Hermann tanító lelkesedését.

Hogy Horváth Lacinak is igaza legyen: Móricz Zsigmond is bevonult a népszínpadra. A Tej című egyfelvonásos parasztdrámáját adták elő: tejhamisításról szól s egy parasztszemeske azzal védekezik benne, hogy oltót tettek a tejébe, attól aludt meg.

— Ótót, mi az az ótó — kérdi az irnok, aki Gulyás Pista s az embernek már a próbán is az oldalát kell fognia nevében.

— Ezen röhögnek majd a parasztok — szeleskedte a meggondolatlan Teri, mintha csak maguk közt lett volna.

— S a zsidók nem fognak röhögni? — pattant föl az üdülőszabados Horváth Sándor, aki mint lábkritikus vett részt a próbákon.

Hermann lehordta Terit s így ez maradt az egyetlen incidens, hála a vendéglátók tapintatának. A népies irány ellensúlyozására Alfréd is benyomta Karinthy Bűvös székét, abban nők is szerepeltek férfiruhában. Vilma adta a föltalálót s nagyszerű volt a szókimondása. Teri egy Békeffi bohózatot erőltetett s valaki Nagy Endre Porcellán örültjeit hozta elő, ahol Laci játszotta a porcellánokat árverező színészt. Innét is, onnét is új számok tolakodtak a műsorba, csak Horváth Laci egyfelvonásosára nem került a sor, de ki tudhatta, hogy már színdarabokat ír.

Zoltánt ezek a próbák különös varázslat fátylaiba bagyulálták. Ő, aki a kollégium ablakaira emelte a tekintetét, ha Hubay Kató szemei kezdték firtatni az arcát, most belé kényszerült a nőekkel való beszédbe s úgy szólhatott, hogy megvolt a beszéd tárgy : bírálta a darabot, a lány is bírálta s az ember már át is ugrotta a zavar drótkerítését.

S milyen lányok voltak ezek ! Teri delejezett. Egy ujjal se nyúlt hozzád s csókolt és pofozott, cirogatott és harapott s kisiklott a kézből, mint a higany. Szegény Behrt, mintha egy kampós szög erősítette volna a falhoz, befagyott mosollyal nézte Horváth Sándor és Gulyás Pisti ingerkedéseit s nem értette, hogy állhat szóba ilyen fajankókkal, különösen Pistivel, aki húszéves mult csak s már minden arcvonása meglazult, mintha kiolvadt volna a ragasztó alóluk s térdei a kályhakönyökét formázták.

A molnárék Zsófikájában is volt valami igézetes. Fölfelé szélesedett, mint egy virágtölcsér, a válla, melle már elkészült, az ember csak a vékony, karvastag lábszárain csodálkozott, hogy bírja ez el. Úgy lengett rajt, mint virág a kocsányán s a szavai is lengtek, mint az illat. Zárdában tanult s valóban volt elképzelése a finomságról. Csak a mamája ott ne rostokolt volna a tövén, az is olyan lehetett valamikor, mint a konvolvulusz tölcésére, de most olyan, mint a bazilika, csupa kupola és oszlop s kerítő mosollyal tálalja a lányát mindenkinek, de különösen Horváth Lacinak, mert ép ilyen angyalarcú vőre volna szüksége, s az ember sosem kezdheti elég korán. Ő az egyetlen mama itt, ő nem híve a szabadosságnak s látni akarja, ki hogy nyúl a portékájához. Évi viszont egy tejhamisító menyecskét játszott s Hermann tanítónak sok külön-órájába került, amíg a húszszavas szerepét belekényszerítette. De akkor hordta a szerepét, mint virág a színét, ha a tulajdon piros színét el is vesztette néha. Ő, ez az Évi csak szétjártatta a fiúkon a szemét s megtalálta, akire szüksége volt. Más lány, mint Teri, jobbra is balra is kotkodácsol s maga se tudja, mit akar. Évi azonban egyszerű volt,

szemében ragyogott az igénye s úgy ismerte fel, aki kellett neki, mintha egy élet előtti életben már vele lakott volna. S Zoltán egyszerre csak két pillangót érzett a vállán s az a két pillangó az Évi két szeme volt. Ő maga is ámulkodva fedezte fel annak a két forróhús szemnek a következetességét. Eleinte hátra-hátranézett, hogy kinek szól, de csak a fal állt mögötte, vagy Vilma cincogtatta a hegedűjét, vagy Kertész Kata lopta a szemével a Gulyás Pisti faragatlankodásait. Keveset beszélt ez az Évi s nem kacérkodott szóval, de a sejt hívta benne a sejtet s a keleti nosztalgiával itatott izom kereste a rokon izmot.

Zoltánt ez a felfedezés meghatotta és meghökkentette. Mintha a Damjanich-álmok hűri fátylai csaptak volna az arcába. Édesség és nem ismert nyugtalanság itatta át a kis szobát. Új elembe került s átengedte érzékeit a körülötte rohanó áramoknak. Évi színváltozásai különösen hízelegtek neki, hisz Évi kész nagy leány, akár férjhez is mehet : mondják, az unokabátyja kérte is már. Büszke volt rá, hogy ép őt szemelte ki, de ha véletlenül összeakadt a tekintetük, mégis ő kapta el a magáét. Olyan volt ez az Évi, mint egy halkán kimondott követelés s ebbe a követelésbe lassan egy kis csodálkozás is elegyedett : Hát még mindig nem vagy itt? Hát még mindig nem értetted meg, hogy szükségem van reád? Zoltán ilyenkor azt mondta magának: Nem vagyok melletted, mert nem téged szeretlek. Ez is egyenes és természetes volt, de Zoltán örült neki, hogy nem Évit szereti, mi lenne, ha őt szeretné? S hogy növessze a gátat, hozzátette : sajnos, én másét szeretek s nagy testvéri részvétellel telt el a reménytelen Évi iránt.

Ez a más, aki Évi esélyeit így megingatta : Horváth Ilonka volt. Ilonkában ellentétes vonzalmak hadakoztak : forró darabosságát ingerelte a Horváth Laci komoly angyalarca, szerette volna kiugratni belőle a szerelmet. Viszont Gulyás Pisti szétzüllött képe és erőltetett röhögései pontosan fedték a férfias férfiről alkotott fogalmát s pajtászkodásukban volt valami a fiatal csikók marakodó enyelgéséből. Zoltán előtt azonban kihült az Ilonka arca, még a mozdulatai is lehiggadtak, mintha minden egyes alkalommal külön csodálkozott volna rajt, hogy Boda Zoltán is lehetséges. Zoltán érezte a búcsúzásra adott kezükben s az összetévedt tekintetükben a behozhatatlan távolságot s ép ezért menekült Ilonka felé a fölzaklatott szívével s kifényesedett szemeivel.

Fonák lelkiállapot volt az övé. A körülötte kavargó lányidomok vérfricskái s a kitépett álmok bennszakadt gyökerei mohón követelték a szerelmet, de ugyanekkor egy szervezetmélyi tilalom is fölemelte sötét mutatoujját. Becézéstelen gyerekkora, iszonya mindattól, ami a Jóska bűne felé nyílal s valahol a lélek avarában a halott tanító kisasszony csókja reménytelen s viszonzhatatlan érzéssé akarták fojtani ezt a szerelemigényt. Test testtől való borzadály a feszengett benne. S mihelyt Évi szemei bejelentették szívós igényüket, ez a borzadály öfeléje vetült. Egész sereg apró jel gyűlt ki rajta, amely Zoltánt a Jóska bűnére emlékeztette. Finoman összenőtt szemöldökei közt néhány

pattanás ült: Zoltán a kipattogzó kívánczóság sárga rügyeinek látta. A barna arc finom faggyúlepedékét túlhangsúlyozta s már a keleti bujaság vad illatait is odahallucinálta szűzi teste köré. Ilonka ezzel szemben egész valószínűtlenné magasztosult, közönyössége eltompította temperamentuma érdességeit: szimbólummá vált. Egészség, szépség, élettűz lett s ki tudja, mi nem. S mert nem kellett félnie, hogy a lány elébejön s szaván fogja őt, lelkesedése mint kilőtt nyíl repült felé. Szerelmes volt s reménytelen szerelmébe épűgy odaömlesztette egész életét, mint valamikor a Zölddisznó legenda juhászába, vagy a becsület katonájának makacs heroizmusába.

Nagy öröm volt a szerelemnek ez a felfedezése, ha nem is olyan villámütésesen jött, mint olvasmányai után várta volna. Egy esti próba után hangos rajban húzódtak az alvég felé. Horváth Sándor és Gulyás Pisti lemaradtak s becsalták a lányokat a Kracsunhoz, édes borral itatták őket, ez is egyfajta virtuskodás volt s a lányokat is a kaland illuziójával csiklandozta. Csak Évi és Ilonka nem álltak kötélnek. Ilonka az unokaöccsével ballagott elől s a zsidólányokat szapulta, sutyorgóra fogott hangon, ami sehogysem sikerült neki. Évi Zoltán mellett ment s hallgatott, mert ez volt a természete.

Az augusztusi este fehér ködöket szítt föl a bozótból s az első csillag szétfolyt, mint vízbe ejtett festékcsepp. A hazaballagó tehenek nyomán kutyaugatás verte föl vadkóroít, a pincézésből hazatérő gazdák homlokráncolva erőltették a szemüket, hogy lássák, kinek is köszönnek. Évi lüktető nyakán át a fülébe hallotta a szíve dobogását s hirtelen úgy rémlett: ezt Zoltán is hallja s nekibátorkodott, hogy a szívdobogását túlbeszélje.

— Magát mikor sorozzák? — kérdezte.

— Tavasszal, ha addig eltart a háború.

— Már a tavasszal? Ó — sóhajtotta Évi s nagy butaságot mondott. — Imádkozni fogok, hogy ne vegyék be.

— Miért ne? Nem ragaszkodom annyira az életemhez — mondta Zoltán s úgy akaszkodott az előttük sétáló párba, mintha meredek lejtőn szaladó vonat utolsó kocsikapcsa lett volna a szeme s menthetetlen visszazuhan, ha elereszti őket.

De Éviből a háromhetes szerelem feltűnően nagy könnycseppben buggyant ki.

— Hogy mondhat ilyet — suttozta s megfogta Zoltán kezét.

Zoltán szívén ebben a pillanatban mint vészharang kongott át a mentség: Én Ilonkát szeretem. Mit erőszakoskodik ez a lány, én Ilonkát szeretem. Dermedten tűrte Évi kézfogását, amíg a karcsú, forró ujjak le nem olvadtak a csuklójáról. Szegény Évi, mintha száraz ágat fogott volna férfikéz helyett. Elöl az Ilonka nevetetnékjére léptek. Megrázta szép csikótestét s úgy gyűrte a jókedvét, mintha csikarás volna. Zoltán irigyelte Lacit, akinek ez a ficánkoló tűz szólt s örült, hogy irigyelhetette.

Amikorra kiért a külsősorra, elintézte magával, hogy igen, ő

szerelmes. Ez majdnem olyan fölemelő érzés volt, mint amikor az apja önigazolása után a becsület katonájává buzdult, nekiszaladt a szőlő-hegynek s azt hitte, a csillagokat is leverheti. Oly nehezen tudott idáig magáról számot adni. Ez a szerelem mindent rendbe hoz. Nem állt-e ott, abban a borzalmas könyvben, hogy az olyan ember képtelen tiszta szemmel nézni a nőket. Képtelen a szerelemre is. S ő mégis szerelmes. Ez a szerelem a gyógyulás. S gyávaság-e, ha Évitől húzódozik? A fiúk már csipkedik érte.

— Nem félted az orrod — kérdezte a minap Gulyás Pisti.

Ez megint valami trágárság s arra jó, hogy őt Évinek tüzelje. De ő Ilonkába szerelmes s nem törődhet mással. Ő «egyistenhívő» természet, nem olyan, mint Pisti, aki elmegy minden cukros stanicli után. Egyelőre reménytelenül szerelmes, de az nem baj: a szerelem önmagában gyönyörű. Az gyönyörű, hogy képes rá. Lehelte, fujogatta a szerelmét, mint pusztai pásztor élesztgeti az arasznyi tüzet.

Az ég zsinorpadlásán meg-meglazult egy csillag s világok zuhantak el egymás mellett, mint egymástól megundorodott életek. Zoltán ottjárt föl-alá a néhány ölnyi udvaron. A farakás eltűnt, elvitte a háború (a masinát is fával tüzelik s a tisztelendő úr örüljön, ha csutát kap), de az eperfa a régi bólintással felelt. Az eperfa ismeri a Zoltán szívében föl-emelkedő dagályt, ha nem ismerné, nem pottyanthatná a veszteség érzése nélkül apró bogycsok százait a rovarok neszével aládúdolt csendbe. Ez a csend s ez a szerelem! Zoltán úgy gondolt rá, mint gyönyörű pályára, hosszú vállalkozásra. De mért volt hosszú s mért vállalkozás? Mért volt oly messze a boldogság s miért volt oly jó, hogy messze volt. Ilonkát, meghódítani vagy önmaga ellenállását megtörni: melyikre gyürközött hősi felbuzdulással az augusztusi csillagok alatt.

Odabenn az anyja fölcsavarta a lámpát. Egy kis petroleumhoz jutottak s megengedhette, hogy olvasgatva várja az urát, akit késő estig a községházán tartott a háborús adminisztráció. Zoltán odaállt az anyja mögé s elnézte nagy, bagolyszemeire akasztott pápaszemet. Olyan ellentmondó volt ez a közelhözásra rendelt aprólékos jószág ezeken a végtelenbe függesztett szemeken. Furcsálta, hogy az anyját olvasni látja. Ha sonki diák korában azt kérdi valaki: tud-e az édesanyád olvasni, zavarba jön s hebegve mondja rá: igen. Csak főzött, mosott és ült s a tulajdon fáradtságát nézte ez az asszony. De amióta Feri Przemysl alatt maradt s Gyula fölött ott lóg a menetszázad veszedelme, úgy érezte, neki is meg kell szaporítani az életmunkát, előkereste az ura lom-könyveiből a kapcsos szószerű imakönyvet, elkérte az elnyűtt pápaszemét, azzal robotolta a Veszedelemben lévő hozzátartozónként című imát.

Zoltán tudta már, hogy az anyja nem volt műveletlen leány. A nagyapja zalamegyei középbirtokos volt s lányát az Angolkisasszonyoknál taníttatta. Úgy tért át, Boda Béla kedvéért, aki akkor került haza Skóciából s olyan volt, mint egy lábos parázs. Zoltán évek óta

tudta ezt, de csak most döbönt belé az anyja, ahogy az egyre jobban fölérő csillagok alól a konyhába jött s ott találta a konyhaasztal mellett, amint a századvégi püspök imádságát olvassa s feje fölött mintha egy másik ég ragyogna, még csillagosabb. S most először érezte, hogy az anyja is nő s nőnek lenni beláthatatlan és csodálatos. Az anyja is volt szerelmes s ismeri az érzést, amelyet öbelőle is fölcsiholt az élet. Szerette volna elujságolni neki, hogy : anyám, én is ; s a nagy, fekete klottkötényére borulni s a száraz, berepedezett hegyű ujjait csókolva újságolni, hogy szeret a fiad.

S ki tudja, ha az augusztusi estében felduzzadt szíve odacsordulhat a püspök imájánál emberibb imaként az öregasszony fölé, talán még visszakanyarodott volna az emberek életébe, egy pillanat áradása talán még elszakította volna a szervezetében épülő gátakat. Zoltánt soha senkihez sem füzte a test édes gyöngédsége s minden szenvedélyessége befelé kárhozott, mint néma angyal tüzes szózata. Ha legalább az anyja ölébe omolhatott volna. Az anyák nevelik nőcsókra a fiaikat: mennyi ősi szépség van ebben az igazságban. Nem a testi összeforrás a férfi legősibb nőkívánása, hanem a férfihomlok anyaölvágyódása ! S Zoltánban most úgy feltelt az önmagára kárhozott ifjúság, hogy egy pillanat talán mindent helyreüthetett volna. De Zoltán csak állt és odamerevedett az anyja mögé s mutatta, hogy ő is olvassa az imát. Ujjait rátette az anyja csontos, aszott ujjaira, mintha az a kéz támogatta volna őt az olvasásban.

Bodáné szemében elhúzódtak a betűk. Ezt a szemüveget, igaz nem az ő szemére írták, de azért máskor látott vele. Úgy ült, mint közel negyven éve, amikor a férje állt mögötte s egy pillanatban az egész negyvenesztendő martírum megfogant. Maga se tudta, mire várt. Egy fia Amerikába szökött, egy a przemysli drótokon akadt s egy a tulajdon koporsója. Az ember ennyi mult után lemond arról, hogy a negyedik fia a mellére ejtse a fejét. De valahol a mélyben vonaglik és reménykedik az anya. Talán az ő lelkére rakódott csonthéjat is feltörhetné egy sorsropogtató ölelés. De Zoltán keze ott pihen az ő kezén s a pillanat meddő vénlánygyermek maradt az időnek. A szemérem láncait késő elpattintani. Valaki csoszog a küszöbön s már bugyborékol Boda-papból az áldás, hogy agyondolgoztatják és nincs benne köszönet.

Szegény Boda-pap olyan már, mint a láng, amely alól lassan elfogy a rözse s mégis égeti a mult különös emlékezése. Alig van a faluban ember, akibe bele ne harpná a boldogtalanságát s közben dolgozik kettő helyett.

— A jegyző új száz holdat vesz a fölmentésekből — dohogja — de tőlem, aki velő vagyok a nyakukon ülő velőcsontban, tőlem a testemre rothadó göncöt is irigyelik. — Göncöt mondott, mint a parasztok, mert az aberdeeni diák rég idetört a parasztok közé, akiknek tyúk-prókátorául szegődött.

Anyja és fiú hallgatták az öreget s Zoltán a gyerekkorára gondolt.

Ez az ember volt az ő ideálja! S az anyjára nézett s nagy szomorúság húzta le: az ő percük mindörökre elszaladt. Ezen az estén úgy aludt el, hogy háromszor is elizlegette: szerelmes vagyok, szerelmes vagyok. S Ilonkára gondolt, de nem tudta az arcát látni. Álmában azonban Évivel ölelkezett s ez az ölelés a kiirtott nappali álmok valószínűtlen s mégis buja ölelése volt.

S ez az elalvás és ez az álom nap-nap után megisméltődött, mint elhatározás és ösztön nyugtalan feleselése. Zoltán egyre jobban szét-élezte a két lány ellentétét. Évi Kleopátrává nőtt, a profán gyönyörök edényévé, akinek a hallgatag szemein a gyönyör veleszületett bűvésze forrósodik ki, míg Ilonka a természet tiszta gyermeke lett, salaktalan életöröm, hegyi istennő, aki fenyők gyantájában fürdik s átlátszó és erős, tiszta és vidám, mint a hegyi patakok. Ez a szembeállítás nemcsak igazságtalan volt, de majdnem alaptalan. Mind a ketten lányok voltak, egyformán lányok s tiszták is, amennyire hús-vér tiszta lehet. De Zoltán szenvedélyességének kellett a túlzás eleme. Irányok kellettek neki, amelyek közt konok erőfeszítés lehet az élete. Ilonka felé, adta ki a jelszót s görcsösen hitette magával, hogy a nehezebb részt vállalta. De mégse érezte azt, amit máskor s a mélységből valaki azt súgta: félsz s hazudsz.

Az előadás előtti nap, augusztus tizenkilencedikén, a próba korán véget ért. Hazakísérték a lányokat, föl-le csatangoltak az utcákon s adomáztak. Horváth Sándor meghívta őket: jöjjenek be Kracsunhoz, ott elkuglizhatnak, amíg be nem sötétedik. A fiúk közül csak ő és Pisti tudtak kuglizni, Alfréd csak Sándor iránti lojalitásból gurdította el a golyót és sikerült is egy-egy megszedült bábút «devándliznia», míg Laci dobásai a deszka végén ugrottak földre s bámulatos pontossággal szökdécseltek el a két szélső bábu közt. Sándor azonban szívesen játszott kocajátékosokkal is, csak ő nyerjen.

Amikor szürkült, gyertyát hozatott s odaállította a bábuk mögé úgy, hogy minden dobás után tűnődhetett az ember, vajjon agyon-rázkódott-e a láng, vagy fölcsudik még hunyorgásából. Közben a pálya melletti asztalon fogyott a snapsz és cserélődtek a sörösüvegek. Sándor fizetett mindent, huszonegyedikén telik le az üdülő szabadság s ki tudja, talán egyenesen a hadtáphoz viszik. S mikor az eldölt gyertya kipörkölte a kuglizó falát úgy, hogy Karcsun Róza maga jött ki s kérte, ne erőltessék a játékot, mert még meggyulladnak, akkor sem eresztette el a társaságot: behúzódtak a szaletlibe, ott pityókáztak tovább férfimódra.

Sándornak ellágyult napja volt. Szépet és okulót akart mondani ezeknek a fiúknak s kioldotta a szívét, ezt az élményes batyut: hadi-özvegyekről és irodakisasszonyokról beszélt, akik kócbábuként estek az ő férfileleménye elé.

A szabadprédázás kalózlobogója csattogott a szaletli fölött s minden szem utána csillant a dicsekvőnek. Alfréd is begörbítette enyhe gúnymosolyát.

— Valóságos Cassanova ez a Sándor, ha valaki így megnő, rászállnak az illúziók, mint toronyra a galambok.

— Bizony, rég élek én asszonycsókon — sóhajtotta az öles donzuán s az első emlékeiről mesélt, egy asszonyról, aki akkor csípte el őt, amikor Csurgóra utazott a harmadikba.

Pisti sem akart hátrább maradni, őt még Sonkon oktatta ki az Oroszék egyik cselédje. Alfréd szerény mosolya el nem árulható malacságokat ígért. Laci is hebegett valami zavarosat egy cselédlányról, aki maga volt a nép, olyan erős és tüzes; de pipacsarca húsz méterre kiabálta a hazugságot.

— Hát ez a Zoltán, ez szent marad? — kérdezte Sándor s mindenki Zoltánra nézett, aki a lugas árnyékosába húzódott s egy szőlőlevelet tépdesett.

— Aki szeret, nem beszél — mondta Zoltán. Maga se tudta, hogy jött a nyelvére ez a butaság, amelyben egész önvédelmi hazugsága lelepleződött. Hisz nem azért nem beszélt ő, mert szeretett. Mit takaródik akkor a szerelmével. De a fiúkból fölcattanó vidámság százfelől kezdte ki Zoltánt. A kaland: dicsőség, de a szerelem: szégyen. S Zoltán hallhatta: az Évi így, az Évi úgy, még Laci is erőltette a nyegléskedést.

Csak Behr ült kínosan, végre is a Hermann tanító lányáról van szó, még ma este beszél vele, mi dolog, hogy Évit ily ostoba módon a nyelvükre vegyék. Sándor bort hozatott s egy községbeli lányra célozgatott, hogy így az úrilányok s amúgy. Ma az úrilányok is hajlanak, ő beszélhetne. A beszélgetés elkanyarodott Zoltánról, de ő még az ágyban is a megalázó jelenetet hánytorgatta s amikor a tulajdon mondatához ért, ugyanazt az önkéntelen, kínos és ostoba mosolyt érezte a sötétbe belevigyorgó száján, amelyet a szaletliben kergetett arcára az életreszóló s gyógyíthatatlannak ígérkező zavar.

(Folyt. köv.)

Németh László.

SZIVEMBEN ÖRÖK ŐSZ.

*Erdélyi kora ősz, sápadt, deres
rétek, a sugár borongós nehéz,
a messzi zord havas már idénéz
a völgybe s komoran szállást keres.*

*Galambdúcos, cifra, kitárt kapuk
varják a terűs, lassú szekeret,
a tarlón gereblyéző emberek
s amott a cséplőgép motorja bűg.*

*Gyűjtenek, készülődnek meg nem állva
télire, amikor majd semmi se lesz,
ősz-ídő, de közel is vagy a szivemhez,
ahol örök az ősz: készülés a halálra.*

Mihály László.